

R a s p r a v e

STILSKE OSOBITOSTI PROPOVIJEDI DOMINIKANCA FRANE BALDIĆA

Lucijana Armanda Šundov

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
larmanda@ffst.hr

UDK: 27-789.33Baldić, F. "18"
2-475:81'38
Izvorni znanstveni rad
Primljeno 03/2016.

Sažetak

U prvom dijelu članka autorica donosi najvažnije podatke o dominikancima koji su u hrvatskoj prve samostane osnovali u 13. st. Jedan od njihovih članova bio je Frano Baldić koji je u 19. st. vršio službe u šibenskom, trogirskom, čiovskom i splitskom samostanu, gdje se čuva njegova pisana ostavština u kojoj su i rukopisi tridesetak propovijedi čiji se naslovi navode u radu. Autorica u središnjem dijelu članka analizira odabrane propovijedi s književno-stilističkog aspekta kako bi pokazala da se Baldić, kao vrstan govornik, premda nije imao književne aspiracije, svojim fantastičnim prizorima i pjesničkim opisima približio estetski vrijednoj književnosti. Analiza ukazuje na to kako se u njegovim propovijedima nalazi čitav niz retoričkih i pjesničkih figura koje su bliske baroknoj poetici.

Ključne riječi: propovjedna književnost, retorika, dominikanci, Frano Baldić, 19. stoljeće

UVOD

Propovijed kao prozni žanr u hrvatskoj znanosti o književnosti pomalo je nepravedno zanemaren, iako među tim djelima nabožno-poučnog karaktera ima onih koja predstavljaju doprinos kulturi, književnosti i teologiji određenog vremena. Takvim djelima pripadaju i propovijedi dominikanca Frane Baldića koji je živio i djelovao u

19. st. Važno je naglasiti kako propovijedi 19. st. postaju sve manje zanimljive za književno-stilističku analizu zato što krajem 18. st. dolazi do reforme u crkvenom govorništvu. U prethodnom razdoblju propovijedi su bile oblikovane prema zakonima barokne poetike što znači da se inzistiralo na ukrašavanju pa je tako stilska komponenta imala prednost pred didaktičkom. Postupno se propovijedi pročišćavaju od razvijenih simboličkih metafora, fantastičnih elemenata i zastrašujućih vizija koje su za zadatak imale u isto vrijeme zainteresirati i zastrašiti slušatelja. Baldićeve propovijedi predstavljaju iznimku u 19. st. jer su bogate izražajnim sredstvima i neobičnim *egzemplima* ili primjerima pa se u nekim dijelovima čini kao da se nastavljaju na bogatu baroknu propovjednu književnost. Baldić je bio član redovničke zajednice dominikanaca koja se službeno naziva *Redom propovjednika (Ordo Praedicatorum)*, a njezini članovi nastoje spojiti kontemplaciju i akciju, odnosno ujediniti samostanski život u kojemu se ručni rad zamjenjuje učenjem i apostolski život. U Arhivu dominikanskog samostana u Splitu nalazi se Baldićeva pisana ostavština u kojoj ima čitav niz propovijedi koje je on zapisivao na hrvatskom i na talijanskom jeziku. U radu se donosi abecedni popis Baldićevih propovijedi zajedno s prigodom, mjestom i datumom ukoliko je to autor naznačio. Od nabrojanih propovijedi za književno-stilističku analizu odabrane su: *Smert, Smert Grišnika, Pakal, Purgatori i Raj*. Na Baldićeve propovijedi upozorio je crkveni povjesničar Ivan Armanda, koji tvrdi kako su one zanimljive s teološke, književno-umjetničke i lingvističke strane, a *Pakal, Purgatori i Raj* zbog retoričke slikovitosti naziva "Baldićevom danteovskom trilogijom."¹ Isti je povjesničar naglasio kako bi bilo dobro objaviti izbor iz Baldićeva propovjedničkog opusa pa autorica ovog rada donosi najzanimljivije citate s književno-umjetničkog stajališta fokusirajući se na stilističku analizu. Prije stilističke analize autorica ističe najvažnije podatke o propovjedničkom poslanju dominikanskog reda. Ovim člankom autorica daje svoj prilog obilježavanju osamstote godišnjice osnutka Dominikanskog reda.

---

¹ Ivan Armanda iznosi biografske podatke o Baldiću te citira dijelove njegovih propovijedi o kojima zaključuje sljedeće: "Rukopisi njegovih propovijedi višestruko su zanimljivi: s teološke strane, jer svojom tematikom zalaze duboko na područje mariologije, eshatologije, teologije, redovničkoga života, moralne teologije, dogmatike, homiletike i drugih teoloških disciplina; s književno-umjetničke strane, jer pružaju vjernu sliku osebnoga govorničkoga stila obilježenog obiljem deskriptivnih elemenata, metafora, slikovitog izražavanja, alegorija i drugih elemenata; s lingvističke strane, jer su dobar izvor za proučavanje dalmatinskoga govora u drugoj polovici 19. st..." Ivan Armanda, Fr. Frano Baldić O. P. – čiovski pustinjak, *Marulić* 44 (2011) 3, 125-126.

1. DOMINIKANCI – RED PROPOVJEDNIKA²

Papa Honorije III. izdao je dvije bule kojima je priznao Red propovjednika prema izvornom nacrtu svetog Dominika; prvu 1216. kojom je Red priznao kao zajednicu regularnih kanonika, a drugu 1217. koja konačno potvrđuje Red propovjednika. Na prvom općem zboru Reda u Bologni 1220. donesene su smjernice vrlo ambiciozne zamisli prema kojima bez odobrenja vrhovne uprave Reda ne smije biti osnivanja novih samostana ako oni ne bi imali najmanje 12 članova među kojima i jednog doktora teologije. U praksi je to značilo da svaki samostan treba ujedno biti škola i to u vrijeme kada se osnivaju sveučilišta pa su doktori znanosti bili u manjini. Kako bi se osposobili za propovijedanje i apostolski rad, dominikanci su morali sustavno proučavati Sveto pismo te učiti jezike susjednih zemalja zbog čega se Red jako brzo širio. Bio je to prvi put da jedan red u svoje ruke uzima službu koja je do tada pripadala isključivo biskupima. Na početku 14. st. u Europi je bilo 15 dominikanskih kuća koje su bile opći studiji povezani s ostalim sveučilištima, što je dominikance stavljalo u izravnu vezu s intelektualnim pokretima u Europi. U 13. i 14. st. Red se razvija i sudjeluje u brojnim misijama, dok u 15. st. postupno gubi slobode koje je uživao pa dolazi do preustroja i obnove. Nakon Tridentskog sabora dominikanci sudjeluju u obnovi katoličkog života da bi poslije Francuske revolucije 1789. nastupilo razdoblje krize, kada su se vjerski redovi zabranjivali, a samostani zatvarali što se posebno osjetilo u našim krajevima. Kroz stoljeća Red je dao neke od najboljih propovjednika u povijesti Crkve među kojima se ističu: Jordan Saski (†1237.), Ivan Manelini iz Vicenze (†1260.), Albert Veliki (†1280.), Vinko Fererski (†1419.), Manfred Vercelli (†1431.), Girolamo Savonarola (1452.-1498.), Jean-Baptiste Henri-Dominique Lacordaire (1802.-1861.).³ U Hrvatskoj

² Iz bogate literature o povijesti Reda u svijetu i u hrvatskim krajevima izdvajamo slijedeće: *Dominikanci u Hrvatskoj*. Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 2011; Thomas Eggensperger i Ulrich Engel, *Dominikanci u svijetu i na hrvatskim prostorima*. Dominikanska naklada Istina, Zagreb 2003; William A. Hinnebusch, *Dominikanci. Kratka povijest Reda*. Nakladni zavod Globus i Hrvatska dominikanska provincija, Zagreb, 1997.; Stjepan Krasić, *Dominikanci. Povijest reda u hrvatskim krajevima*. Nakladni zavod Globus i Hrvatska dominikanska provincija, Zagreb, 1997.; Franjo Šanjek, *Dominikanci i Hrvati: osam stoljeća zajedništva*. Kršćanska sadašnjost i Dominikanska naklada Istina, Zagreb 2008.

³ Jordan Saski bio je prvi nasljednik svetog Dominika, dok su sveti Vinko Fererski, Manfred Vercelli i Girolamo Savonarola nazvani propovjednicima pokore. Jedna od Baldičevih propovijedi posvećena je upravo svetom Vinku Fererskom, kojeg se nazivalo i propovjednikom suda Božjega pa stoga i trubljom sudnjega dana. Henri Lacordaire bio je ugledan u cijeloj Europi koji je zajedno uz tadašnjeg generalnog vikara reda Vinka Jandela, mnogo doprinio obnovi Reda u 19. st. U

su se propovjedničkom djelatnošću osobito istaknuli Pavao Dalmatinac (oko 1190.-1255.), Dominik Buća (oko 1480.-oko 1560.), Klement Ranjina (1482.-1559.), Dominik Cević (oko 1650.-1709.), Toma Marinković Tomić (1711.-1779.), Augustin Đurđević (1818.-1874.), Anđeo Marija Miškov (1848.-1922.), Jordan Viculin (1893.-1944.), Vjekoslav Matijaca (1892.-1955.) i brojni drugi.

Fr. Pavao Dalmatinac 1221. dobio je zadatak proširiti Red na područje tadašnjeg Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, a prvi dominikanski samostani kod nas otvoreni su u Slavoniji. U hrvatskim krajevima dominikanci su doživjeli vrhunac u 15. st., kada su imali sedamdesetak samostana i oko dvije tisuće članova. Krajem 18. st. Dalmatinska provincija suočila se s velikim problemima jer je država 1784. donijela dekret prema kojem novi članovi ne mogu ući u redove prije navršene 16. godine života, niti se mogu zavjetovati prije navršene 21. godine. Poseban udarac dogodio se nakon pada Dubrovačke Republike 1806. kada su Francuzi zauzeli samostane i protjerali redovnike.⁴ Nakon I. svjetskog rata Dalmatinska provincija ipak se počela oporavljati, a njeno širenje nastavilo se i nakon II. svjetskog rata. Dalmatinski dominikanci u samostanima su imali gramatičke škole u kojima se predavala gramatika, latinski i logika, a postojala su i samostanska učilišta koja su morala imati lektora.⁵ Dubrovačka kongregacija imala je posebno filozofsko-teološko učilište, a u Zadru je bilo generalno učilište međunarodnog karaktera s pravom davanja najviših akademskih naslova: lektorata, bakalaureata i doktorata te posvudašnjeg podučavanja. Navedeni podaci ističu se kako bismo pokazali da su hrvatski dominikanci imali prilike u odličnim školama slijediti originalnu zamisao sv. Dominika da ručni rad zamijene studijem. Osim toga, samostani su često imali odlično opremljene knjižnice s primjerima rijetkih knjiga iz kojih su članovi reda i svjetovnjaci mogli učiti.⁶

---

niz poznatih propovjednika trebalo bi još dodati i Jakova de Voragine (†1298.), koji je sastavio poznatu zbirku životopisa *Legenda aurea* koja se rado čitala i u našim krajevima.

⁴ S. Krsić spominje službeno izvješće francuskog namjesnika Dalmacije Vincenza Dandola iz 1807. prema kojem su tada trogirski i čiovski samostan imali samo po dva člana, dok su u splitskom bila dva svećenika i jedan laik (*Dominikanci*, 38). Bolja situacija neće dočekati ni Baldića 1862. kada stupi na službu na Čiovo gdje je često samovao.

⁵ S. Krsić navodi kako je u samostanu sv. Križa na Čiovu samostansko učilište postojalo vjerojatno već u 15. st., dok se Split, pored Zadra, isticao kao jedan od najvažnijih samostana čije su učilište pohađali i svjetovnjaci (*Dominikanci*, 71-72).

⁶ Više o dominikanskim knjižnicama u Hrvatskoj vidi u: Šime Jurić i Franjo Šanjek, Zbirka inkunabula dominikanskih knjižnica u Hrvatskoj, *Croatica Christiana periodica* IX (1985) 15, 123-199.

2. FR. FRANO BALDIĆ (1830.-1900.)⁷

Frano Baldić rođen je 1830. u Kaštel Starome, a 1850. primljen je u dominikanski samostan u Šibeniku. Na vrijeme kušnje u samostan sv. Marije Milosne u Bolu pošao je iz dominikanskog samostana u Trogiru. Tadašnji provincijal Rajmund Gučetić želio ga je, zajedno s Alojzijem Matijacom, poslati na studij u Italiju, ali to se nažalost nije dogodilo. Pretpostavlja se da je gimnazijsko školovanje nakon novicijata Baldić nastavio u Splitu, gdje se u samostanu nalazila knjižnica bogata rukopisima i knjigama. Među raritetima knjižnice splitskog samostana ističe se i 16 inkunabula od kojih *Historiae romanae decades* Tita Livija dolaze iz privatne knjižnice Marka Marulića.⁸ Otac hrvatske književnosti bio je povezan s dominikancima pa je zato i svoju *Poslanicu Papi Hadrijanu VI. iz 1522.* posvetio dominikancu Dominiku Bući.⁹ Baldić se, osim u Splitu, školovao u Šibeniku, Dubrovniku i u Zadru gdje je i studirao. Godine 1855. položio je doživotne zavjete u Šibeniku pa je iste te godine zaređen za svećenika u splitskoj katedrali.

Baldić je u više navrata obavljao službe ekonoma, vikara i priora u splitskom, trogirskom i čiovskom samostanu. Svakom zadatku pristupao je ozbiljno i vodio je brigu o samostanskim zemljištima, a najviše mu je muke zadavala obnova čiovskog samostana u kojem je u određenim fazama živio gotovo kao pustinjak.¹⁰ Za boravka na Čiovu zamjerio se trogirskim autonomašima jer je stao na stranu narodnjaka koji su zagovarali sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom.

⁷ Podatke o Baldićevu životu donosimo prema navedenom članku I. Armande.

⁸ Više o knjižnici splitskih dominikanaca vidi u: Nikola Dugandžić, Knjižnica dominikanskog samostana u Splitu, *Vjesnik Hrvatske dominikanske provincije*, LI (2015) 113, 82-84; Š. Jurić i F. Šanjek, Zbirka inkunabula, str. 129; Antonin Zaninović, Marulićeve knjige u dominikanskoj knjižnici u Splitu, *Zbornik Marka Marulića*, JAZU, Zagreb, 1950, 301-310.

⁹ Marulić se u posveti obraća Dominiku Bući Kotoraninu sljedećim riječima: "Budući da sam, oče Dominiče, Tvojim propovijedima puku često bio nazočan – silno sam, naime, u njima uživao..." Marko Marulić, *Duhom do zvijezda/Marko Marulić*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008, 331. Nadalje, pisac tvrdi kako je upravo Buća od njega tražio da Papi pismeno izloži nevolje kršćana u to vrijeme. On moli Buću da se pobrine kako bi *Poslanica* dospjela u Rim. Čini se kako je Marulić imao visoko mišljenje o dominikancu u čijim je propovijedima uživao pa se stoga ne treba čuditi što je splitskom samostanu ostavio neke od svojih knjiga.

¹⁰ I. Armanda u naslovu spomenutog članka naziva ga čiovskim pustinjakom zato jer je od 1882. do 1889. uglavnom sam boravio u samostanu na Čiovu. Osim uobičajenim redovničkim dužnostima, morao se intenzivno baviti popravljanjem i uređenjem samostana te voditi brigu o samostanskim zemljištima. Čini se da mu je to bila sudbina već od dolaska u trogirski samostan 1859. gdje je također morao organizirati graditeljske radove u čemu je bio jako uspješan.

Na taj se način izravno sukobio s talijanašem Antunom Fanfonjom koji je svoju načelničku službu osiguravao represijom. Jednako kao što su dominikanci u prethodnim stoljećima imali važnu ulogu u očuvanju narodnog jezika koji su njegovali u svojim propovijedima, tako su i u vrijeme Baldićeva službovanja imali važnu ulogu u obrani naroda od represivne vlasti. Baldićevu revnost u obavljanju različitih službi prepoznala je i uprava Reda pa mu je general Reda Vinko Jandel 1861. dodijelio titulu lektora sv. bogoslovlja, a 1875. generalni vikar reda Josip Marija Sanvito titulu općeg propovjednika za čiovski samostan.

Baldićeve pisane ostavština nalazi se u Arhivu dominikanskog samostana sv. Katarine u Splitu gdje je 1900. preminuo. U toj ostavštini nalazi se čitav niz propovijedi koje je sam autor uvezao u male bilježnice bez paginacije. Ponekad je moguće naići na nekoliko verzija jedne te iste propovijedi što je znak da ih je dotjerivao i radio na njima. Za većinu je naveo naslov, ali nije uvijek navodio mjesto, datum i prigodu. Propovijedi su uglavnom napisane na hrvatskom jeziku, a neke i na talijanskom. Za potrebe ovog radu autorica donosi abecedni popis Baldićevih propovijedi na hrvatskom i talijanskom jeziku u originalnoj ortografiji, tj. bez transkripcije kako bi se pokazale osobitosti dalmatinskog govora u drugoj polovici 19. st.;

- a) hrvatske: *Bludnost, Cina Vrimena* (Trogir, 21. 12. 1859.), *Drugi Razgovor Svetotajnosti, Grih Smertni, Josipova Pofala, Miloserdje, Muka* (Sveti Križ, 19. 1. 1864.), *Muka Isusova, Navišćenje Marino, Oholost, Pakal, Pofala Josipova, Purgatori* (12. 9. 1856.), *Razgovor Bolestih Marini* (Sveti Križ, 12. 7. 1862.), *Razgovor Muke Novica, Razgovor Začeca B. D. M.* (Šibenik, 8. 12. 1858.), *Razgovor Svetotajnosti I, Smert, Smert Grišnika, Smert Pravednoga, Sud Općeni* (Trogir, 22. 7. 1859.), *Sverhu Bludnosti, Sverhu Spasenja, Svetotajnost, Svejjer Nosi Slavnu Krunu, Tempal, Treći Razgovor Svetotajnosti, Verh Smutnje, Vikovito Spasenje* (12. 1. 1864.), *Zloglasenje*
- b) talijanske: *Concezione, Fervorino del giorno del S. Rosario* (25. 4.), *In mi amoris spes, In perpetuum coronatia Ariumphat, Panegirico di S. Vincenzo* (12. 3. 1857. i 1858.), *Rosario* (24. 4. 1858.)

Od navedenih propovijedi za stilističku analizu odabrane su *Smert, Smert Grišnika, Raj, Purgatori* i *Pakal*. Iako su Baldićeve propovijedi napisane u 19. st., po svojim stilskim osobitostima tj. po razvedenoj metaforici i ukrašavanju bliske su baroknom izrazu u književnosti. U baroknom propovjedništvu središnje mjesto nije zauzimala poruka propovijedi, već način na koji je ta poruka oblikovana. Barokne propovijedi bile su glasovite po fantastičnim primjerima,

zastašujućim i makabričnim prizorima koji ne izostaju ni u Bladićevim propovijedima. Kao središnji motiv barokne propovijedi javlja se personificirana smrt koja oživljava u propovijedima o Četiri posljednje čovjekove stvari: smrt, posljednji sud, raj i pakao.¹¹ Iz priloženog popisa Baldićevih propovijedi vidi se da on obrađuje iste teme, no o smrti piše tri propovijedi (*Smert, Smert Grišnika, Smert Pravednoga*), dok uz propovijedi o raj i paklu, piše i onu o čistilištu. U izboru propovijedi za analizu autorica se vodila već spomenutim člankom I. Armande u kojem je posebno istaknuta "Baldićeva danteovska trilogija" te je tome dodala one propovijedi o smrti u kojima ima najviše fantastičnih prizora protkanih uzvišenom jezom koja je od posebne važnosti za književnost.

2. STILISTIČKA ANALIZA BALDIĆEVIH PROPOVIJEDI

2.1. Propovijed kao književni žanr

Propovijedi se mogu proučavati s teološkog i s književnog gledišta jer predstavljaju poseban didaktičko-moralistički oblik naviještanja Evanđelja koje je Isus povjerio apostolima da bi ta dužnost prešla na biskupe, a onda i na svećenike, redovnike i đakone koji na taj način održavaju Kristovu riječ živom i pokušavaju djelovati na ponašanje slušatelja. Propovijed bi svakako trebalo razlikovati od pojmova koje ona po definiciji često uključuje, a to su *kerygma*, *kateheza* i *homilija*. U *Suvremenoj katoličkoj enciklopediji* pod natuknicom *propovijedanje* navode se četiri vrste; prvo je preevangelizacija koja je usmjerena na nesklona vjernika, drugo je evangelizacija nevjernika koji je raspoložen primiti evanđeoski nauk, treće je kateheza koja je usmjerena na vjernika koji sazrijeva, a četvrto je mistagogično propovijedanje koje je usmjereno na one koji su već formirani u vjeri, a za ovaj četvrti tip napominje se da je poput evagelizacije kerigmatični tip propovijedi koji se u liturgiji naziva homilija.¹² Prema *Teološkom rječniku* propovijed je "navješćivanje riječi Božje (kerigma) od nekoga koga je crkva za to ovlasila u ime Isusa Krista."¹³ U

¹¹ U hrvatskoj književnosti temu o Četiri posljednje čovjekove stvari, među ostalima, obrađuju Franjo Glavinić, Nikola Krajačević Sartorius, Matija Magdalenić, Štefan Fuček i Juraj Mulih. Smatra se da je prvi traktat o toj temi napisao Nizozemac Dionizije Kartuzijanac (†1471.) – Usp. Irvin Lukežić, Četiri posljednja dugovanja Eberharda Marije Kragela, *Fluminensia* 7 (1995) 2, 93-109.

¹² Usp. Michael Glazier i Monika K. Hellwig (ur.), *Suvremena katolička enciklopedija*, Laus, Split, 1998., 788-789.

¹³ Usp. Karl Rahner i Herbert Vorgrimler (ur.), *Teološki rječnik*, Gp Tipografija, Đakovo, 1992., 457.

Općem religijskom leksikonu propovijed se definira kao naviještanje i tumačenje vjerskih istina koje se čitaju za vrijeme euharistije te se napominje kako je propovijed prije najnovije liturgijske obnove bila uže vezana za katehezu, a manje za biblijska čitanja u sakramentalnom slavlju.¹⁴ Na istom mjestu homilija se tumači na dva načina; kao jednostavno izlaganje vjerskih istina u katehetske svrhe i kao propovijed u obliku komentara i tumačenje biblijskog teksta pročitano za liturgije.¹⁵ Sažmemo li različite definicije propovijedi, dolazimo do zaključka kako je propovijedi moguće objasniti s obzirom na to kome su upućene i s obzirom na cilj koji imaju. Prema ovom zadnjem kriteriju uočava se kako propovijed prolazi kroz tri faze od kojih se prva odnosi na *kerygmu* tj. misijsko propovijedanje koje ide za prvim globalnim prihvaćanjem vjere od strane pogana, druga se odnosi na *katehezu* koja ide za upoznavanjem vjere sa svim potrebnim doktrinarnim i moralnim izvodima što je namijenjeno katekumenima, a treća se odnosi na *homiliju* kojoj je cilj da habitus vjere prijeđe u čin kod već formiranih kršćana.¹⁶

Navedene teološke definicije i podjele razlikuju se od onih koje možemo naći u priručnicima iz književnosti prema kojima se propovijedi promatraju kao književni žanr i dijele primjerice na one koje se vežu na Sveto pismo, moralne propovijedi i panegirične.¹⁷ U ovom radu propovijedi se promatraju s književnog stajališta, a različiti teološki termini navode se zato što se često koriste kao sinonimi za propovijed. Književni povjesničar Eduard Hercigonja navodi kako su se u glagoljaškim kodeksima za homiletičke tekstove koristili sljedeći nazivi: *tmačen'ě, čten'ě, sermona, kapitula, prodečtva, prodikovon'ě, slova*.¹⁸ Također, u upotrebi su bili termini: *besida, besjeda, postila, predika, prodika, pripovijedanje, povidanje*, a onda se u 19. i 20. st. ustalio naziv *propovijed*. Prema istom povjesničaru srednjovjekovne propovijedi u prvoj su fazi pisane starocrkvenoslavenskim jezikom i jednostavnije su strukturirane, a poslije se pišu narodnim jezikom, retorički se stiliziraju te se obogaćuju citatima i egzemplima legen-

---

¹⁴ Usp. Adalbert Rebić (ur.), *Opći religijski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslava Krleže, Zagreb, 2002., 759-760.

¹⁵ Usp. A. Rebić (ur.), *Opći religijski leksikon*, 337.

¹⁶ Usp. Vladimir Zagorac, *Homiletika. Kratki tečaj liturgijskog propovijedanja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998, 11.

¹⁷ Usp. Zvonimir Bartolić, *Sjevernohrvatske teme: Književno djelo Jurja Habelića*, Zrinski, Čakovec, 1985., 168. U navedenom djelu autor ističe kako bi se u baroknoj književnosti didaktika trebala uvesti kao poseban književni rod, a unutar tog roda smjestila bi se i propovijed.

¹⁸ Usp. Eduard Hercigonja, *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga 2, *Srednjovjekovna književnost*, Liber, Zagreb, 1975., 394.

darno-anegdotskog i apokrifnog karaktera. U renesansi propovjednici otkrivaju ranokršćanske autore kao što su Augustin i Jeronim kao i istočne crkvene oce, ali katolicizam doživljava krizu nakon koje nastupa protureformacija.¹⁹

Ponovni procvat i punu raskoš propovijed doživljava u baroknom razdoblju kada se približava književnosti zbog toga što se naglasak stavlja na oblikovanje teksta i *ornatus* tj. ukrašavanje. Barokna propovijed nastoji zapanjiti slušatelja pa se zbog toga služi nizom figura iz antičke retorike kao što su: retoričko pitanje, rekapiitulacija, fingirano ispuštanje, preuveličavanje, odgoda ili suspenzija, oklijevanje, ironija, opetovanje riječi ili konsonancija, stupnjevanje, eksklamacija, razvedene poredbe koje prelaze u metafore, umetanje simbola i emblema. Omiljene teme ovakvih propovijedi jesu već spomenute Četiri posljednje čovjekove stvari: smrt, posljednji sud, raj i pakao. Posebno se ističu zorni vizualni prikazi raspadanja tijela kako bi se slušatelja podsjetilo na smrtnost (*memento mori*) i upravo u takvim prikazima prevladavaju fantastični i morbidni opisi u kojima propovjednici ne zaziru od pretjerivanja. Središnje mjesto zauzima tema smrti koja se ikonografski prikazuje kao kostur s kosom u ruci koji ima ulogu egzemplara koji podučava i straši slušatelja.²⁰ Barokna propovijed njeguje poseban ukrašeni stil koji često zanemaruje moralnu poruku zato što za zadatak ima zainteresirati slušatelje pa se u slučaju morbidnih opisa javlja osjećaj uzvišene jeze. U opisima pakla javlja se potreba da se matematički izmjeri ono što je nemjerljivo pa se u te svrhe koristi figura *toposa neizrecivosti*. Taj zahtjev postavio je u 16. st. Ignacije Loyola u svojim *Meditacijama o paklu*²¹ u kojima ističe kako očima mašte želi gledati duljinu, širinu i dubinu pakla.²² Višeznačni simbolički prikazi i fantastične vizije s

¹⁹ Usp. Josip Bratulić, *Hrvatska propovijed: od svetoga Metoda do biskupa Strossmayera*, Erasmus naklada, Zagreb, 1996., 6.

²⁰ Usp. Hrvojka Mihanović-Salopek, *Iz duhovnog perivoja*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2006., 19. Autorica tvrdi kako početak makabričnog shvaćanja smrti potječe od latinske parabole *Tri mrtva i tri živa*, iz 13. st. u Francuskoj, a kasnije se to razvija u literarnom i likovnom prikazu mrtvačkog plesa.

²¹ Usp. Divna Zečević, *Strah Božji. Hrvatske pučke propovijedi 18. stoljeća*, Izdavački centar otvorenog učilišta, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zrinski, Osijek, Zagreb, Čakovec, 1993., 22-23.

²² Usp. Ignacije Lojolski, *Duhovne vježbe*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1998., 116-117. I. Lojolski govori o svojim predodžbama o paklu te kaže: "Prva će točka biti da okom mašte gledam one silne vatre i duše kao da su u ognjenim tjelesima. Druga: da slušam plač, jauk, viku, psovke protiv Krista, našega Gospodina, i protiv svih njegovih svetaca. Treća: da udišem dim, sumpor, nečist i gnjilež. Četvrta: da okusom okušam gorke stvari kao što su suze, žalost i crv savjesti. Peta: da opipom dotičem, tj. da oćutim kako one vatre ližu i pale duše."

nadnaravnim elementima bili su uzrok pogrešnih tumačenja pa se u 19. st. propovijedi pročišćavaju i samim time postaju manje zanimljive književnosti. Od takve prakse odstupaju Baldićeve propovijedi koje svojom razvedenom metaforikom i stilom više podsjećaju na barokne propovijedi, iako se u njima itekako vodi računa o poruci.

2.2. *Smert i smert grišnika*

Struktura Baldićeve propovijedi građena je prema pravilima antičke retorike i sadrži sljedeće dijelove: 1. *exordium* ili uvodni dio koji može započeti i izrekom iz Biblije ili nekim aforizmom, 2. *expositio* ili *per modum propositionis et narrationis* u kojem se objašnjava tema, 3. *causa* ili *per modum confirmationis* sastoji se od dokazivanja istinitosti tvrdnje, 4. *exemplum* je navođenje poučnih primjera u svrhu dokazivanja glavne misli, 5. *Simile* je dokazivanje analogijom, 6. *contrarium* ili *confutatio* jest dio u kojem govornik pobija protivne nazore, 7. *testimonium* se odnosi na citiranje izreka glasovitih ljudi i 8. *conclusio* ili *epilogus* predstavlja zaključak u kojem se govornik osvrće na izloženu građu i završava poukom ili poticajem slušateljstvu.²³ Treba napomenuti kako ne mora svaka propovijed imati sve navedene dijelove, ali u većini primjera može se prepoznati uvod, razrada i zaključak. Baldićeve propovijedi sadrže čitav niz figura preuzetih iz antičke retorike među kojima je najizraženija amplifikacija u kojoj se glavna ideja razvija nagomilavanjem, uspoređivanjem i upotpunjavanjem. Vrlo je često i interpoliranje elemenata drugih žanrova pa tako Baldić u svoje propovijedi najčešće umeće dijaloge, citate od kojih je najviše onih posvećenih Ivanu Zlatoustom i Augustinu, aforizme, elemente hagiografije, ali i panegiričke pohvale primjerice u propovijedi posvećenoj sv. Vinku Fererskom.

Propovijed *Smert* Baldić započinje citatom iz Ivanove *Apokalipse*²⁴ o tome kako je smrt moćna te nastavlja nizanjem metafora o čovjeku koji je "čudnovato složenje, ali od erdjave gnile... pregršč živućega praha. Početak biaše mu glib, i sverha glibće mu biti."²⁵ (usp., Baldić, *Smert*) Iz citata je vidljivo da se Baldić u propovijedima

---

²³ Shema ili nacrt klasičnog govora preuzet je prema H. Mihanović-Salopek, *Iz duhovnog perivoja*, 11-12 koja je preformulirala nacrt iz knjige Đure Gračanina, *Temelji govorništva*, Zrinski, Čakovec, 1968., 111.

²⁴ Radi se o citatu: "Data est ei potestas super partes terra, potestas interficere" (usp. Otkr 6, 8). Prijevod citata glasi: Dana joj je vlast nad krajevima zemlje, vlast usmrtniti. Baldić je iz originalnog citata izbacio nekoliko riječi i množinu pretvorio u jedninu (u originalu je *dana je njima vlast*, a kod njega stoji *dana je njoj vlast*).

²⁵ Baldićeve propovijedi, pohranjene u Fondu Frano Baldić u Arhivu dominikanskog samostana u Splitu, nisu paginirane, a navodimo ih u originalnom obliku

služi pjesničkim figurama pa zato navodi pregršt usporedbi i metafora, ali i nekakvu vrstu anadiploze jer riječ *glib* stoji na kraju jedne rečenične cjeline i ponavlja se u sredini druge. U uvodu se Baldić poziva na *Prvu Ivanovu poslanicu* (usp. 1 Iv 2, 16) u kojoj stoji da su dva temelja ljudske oholosti i ponosa; prvi se odnosi na požudu očiju, a drugi na požudu tijela. Dalje objašnjava kako je smrt velika učiteljica koja ima dvostruku oblast; ugrabiti čovjeku blago i pokositi mu život. Baldić navodi kako smrt djeluje na dva temelja ljudske oholosti i kako će on svoje izlaganje u skladu s time razdijeliti na dva dijela. U uvodnom dijelu ističe i prvi primjer u kojem spominje strpljivog Joba koji se želio izbaviti od spomenutih požuda.

U objašnjenju teme do izražaja dolazi barokna podjela na dvije forme pejzažnog opisa u retorici; *locus amoenus* i *locus horridus*.²⁶ U djelima hrvatskih baroknih pjesnika opisi krajolika označavaju se kao ugodna dubrava i paklena dubina. U propovijedi *Smert* Baldić kontrastira raj ili *locus amoenus* paklu, koji je *locus horridus* u koji čovjek upada nakon svoje smrti zbog grijeha. Ovako opisuje rajski vrt u kojem su ljudi živjeli prije nego što su postali grešni: "Pogledaj te o pridragi na čudnovatu općenost sviju stvari i vidićete gdi se rastvara sridina planinâ i izliću dragocjene rude, gdi raspuknjivaju pritverdi kremenjaci i podaju sjajni biser ter se priduboka mora ulagaju i iznosu tisuću stvorenja najbogatije cine." (usp. Baldić, *Smert*). Tom mjestu suprotstavljena je paklena dubina koja se realizira kao duševno stanje opisano nizom simbola, pjesničkih slika, primjera i metafora.

Smrt je u Baldićevim propovijedima personificirana u prepoznatljivoj slici: "Pogledajte gdi jaše na blidom paripu suvitom kosom u desnici, koju uokolo verti i porazuje brez ikakve razlikosti čeljad od sviju strana svita, i kano gospoduća kraljica sporaznom sibkom pod noge svoje obrara krune, trokrune, mitre..." (usp. isto).²⁷ Već spominjana slika smrti javlja se krajem srednjeg vijeka i izražava ljudsku želju za vizualizacijom onoga što se ne može predočiti, no Baldićeva je originalnost u tome što njegova smrt jaše na bljedom

---

bez transkripcije kako bi se uočile sintaktičke strukture koje Baldić koristi. Za sve navode koristiti ćemo oznaku usp., Baldić, naziv propovijedi.

²⁶ Usp, Zoran Kravar, *Barokni opis*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1980., 102-103.

²⁷ Budući da je smrt personificirana, ona može govoriti pa tu Baldić umeće monolog tj. poruku koju smrt ima za ljude: "... ludjaće ovu noć hoću dušu tvoju." (usp. isto) Na taj način propovjednik nastoji zapanjiti čitatelja i uvući ga u diskurs. Propovjednik naglašava i čudovišnu dimenziju smrti koja ima "čamprage", a sve kako bi prestrašio slušatelja koji bi trebao promijeniti ponašanje u skladu s onim što je čuo.

paripu umjesto na crnom konju. Kako bi dokazao da smrt jednako kosi bogate i siromašne, propovjednik niže egzemple bogatih ljudi koji su umrli: Salomon, Baltazar, Aleksandar Makedonski. Posebno je dojmljiv i uspješan primjer o oholom Baltazaru u kojem se Baldić služi antitezom: "Štosu mu prudila bogastva i štoće se od njih zgoditi. Može biti daće mu koristovati da mu nebude okrutna smert? Ali se nemila smert ne taži smnožinom darovâ. Može biti daće ga odpratiti u vikovičnost? Ali nikakva bogastva mogu se sobom poniti na drugi svit" (usp. isto). Antiteza je posebna vrsta poredbe koja se zasniva na opreci, a opreke i suprotnosti primjer su retoričkog postupka amplifikacije koji se u ovom slučaju postiže uspoređivanjem i gomilanjem primjera.²⁸

Posebnu pažnju u propovijedi *Smert* privlače izrazito morbidni opisi propadanja ljudskog tijela od kojih središnje mjesto zauzima opis ponosite žene na odru:

"Eto ondi vidim ponositu ženu opruženu u korutnom kapsilu, zapazite se u ono lisce, ali spomenite se daje ona malo pervo svom radošću prohodila ulice grada sponositim kipom, s' uvitim i ugladjenim vlasima podajuću priugodni miris mirisuće pomasti, uzrok od tisuću bludni pogledi... Na misto skladne i mekane odiće nju pokriva ogernjak poniznoga pokornika, na misto šarene kanice, kus konopa okomotava nje boke, na misto da kiti biser, zlato i svaka uresa nje glavu, sada svu koliku pokriva korutno pokrivalo, na misto da diše mirisnu pomast, sada smerdi s' neusterpljivim smradom... Ono lisce koje brezpametno napenga, biaše kamen zločestoga izgleda tolikim dušam, smert ga blida učini... Ono tilo koje je u bilini pridobivalo žilj pribili, smert ga uvene i osuši... u jednu rić sva vabljiva pritegnuća tila onoga izcezuše, i na misto njihovo sidi žalost, blidilo, muk, stra i smert." (usp. isto)

---

²⁸ U svrhu razvijanja glavne ideje i gomilanja zanimljivih primjera Baldić u središnjem dio umeće i sliku svijeta kao kazališta koju preuzima od Ivana Zlatoustog. U toj slici do izražaja dolazi Baldićevo pjesničko umijeće, želja da zainteresira slušateljstvo i sposobnost da naizgled sasvim novu temu uklopi u postupak dokazivanja. Tom slikom Baldić opet ponavlja kako su kraljevi i sluge samo uloge koje ljudi preuzimaju: "U kazališću on govori (Ivan Zlatousti, op. a), niki obleću kraljske haljine a niki sužnjikove, jedni u lažljivom boju slavodobitni ostaju i krunu se javorom, drugi pridobiveni i unišćeni ostaju. Pak što? netom se sversi prikazanje, i lažljive knjige zatvoru se, sužnik baca veruge svoje a dobitnik javorovu krunu, kralj rujnu odiću, i svise povraćaju pervašnom načinu." (usp. isto) Metafora o svijetu kao kazalištu dio je veće alegorije o smrti koja je slijepa i ne gleda koga uzima, a koju Baldić provlači kroz cijelu propovijed. Istu metaforu spominje i u propovijedi *Raj* u kojoj napominje kako je Zlatousti sliku o svijetu kao kazalištu preuzeo od sv. Pavla.

U tom pjesničkom opisu ističe se metafora o ženskom tijelu kao ljljanu (žilj) koji je smrt osušila. Ljljan u opisu funkcionira kao simbol čistoće i nevinosti koji je bio povezan s vjerskim svetkovinama, a ovdje je njegova ljepota i opojni miris suprotstavljen mrtvačkom smradu i uvenuću. Zanimljivo je da se Baldić upravo u tom opisu približava književnoj modi opisa lijepe žene na odru.²⁹ Takvi opisi bili su stalna mjesta u gotičkoj književnosti koja je motive često preuzimala iz narodne književnosti te ih modificirala.

Zaključni dio *Smerti* Baldić je posvetio morbidnim opisima ulaska u grobnicu za koju koristi različite metafore nazivajući je "ložnicom" i "gostionicom smerti" u kojoj ljudsko tijelo postaje "izbina i paša ćervi." Ulazak u grobnicu služi kao opomena pa propovjednik ističe: "Gostionico smerti pozdravljam te. Evo nas o pridragi, medju strahotom grobnice, pogedlajte kako smert sidi sverhu gnjusni tilesima, runjavi timenâ i blidi kostica... Kamogodir se okrenem vidim usadjene stope verh praha umerle braće i gdise oglodjane kosti gazu i noga poserća po izgrizenim tikvetinam." (usp. isto) Uz pomoć naturalističkog prizora iz grobnice propovjednik argumentira zaključak o neumitnosti smrti. Barokna i napose maniristička literatura bile su ispunjene prikazima smrti koji su bili na granici straha i radoznalosti³⁰ pa je ovo još jedan dokaz da se Baldićeve propovijedi svojim stilom približavaju baroknoj poetici.

Smert Grišnika Baldić započinje citatom iz jednog od psalama (usp. Ps 33, 22) u kojem stoji upozorenje da će smrt grešnika biti najgora, a nastavlja se opisom grešnika s nizom poredbi koje se temelje na kontrastu:

"Ali njegov život izčeznuće kano magla rastirana od sunčeni zrakâ, i njegovo ime biće zaboravljeno... ako se sada obećiva slavu, ugodnost, čestitost, onda drugo neće naći, nego sramotna poruganja, i žalosna tugovanja... palaće nebiaše mu drugo nego paša holosti, i skrovište gdi pripravljaše misal na privare i lupeštine, perivoj za uzderžati se u bludne ljubavi..." (usp. Baldić, *Smert Grišnika*)

Propovjednik se obraća slušateljima i sebe naziva "okrunjenim Prorokom" i "namisnikom Privisokoga" koji slušateljima dočarava

²⁹ U svjetskoj književnosti po motivu lijepe žene na odru najpoznatiji je bio američki književnik Edgar Allan Poe (1809.-1849.), dok se u hrvatskoj književnosti takvim opisima ističu Rikard Jorgovanić (1853.-1880.), Ksaver Šandor Gjalski (1854.-1935) i Antun Gustav Matoš (1873.-1914.) u čijem se sonetu *Utjeha kose* opisuje lijepa žena na odru oko koje se nalaze svijeće i cvijeće.

³⁰ Usp. Gustav R. Hocke, *Svijet kao labirint: manira i manija u evropskoj umjetnosti od 1520 do 1650 i u suvremenosti*, August Cesarec, Zagreb, 1991., 83.

jednu od svojih vizija u kojoj mu se prikazuje umirući grešnik s kojim se upušta u dijalog.³¹ Osim dramskog dijaloga i citata, Baldić se u ovoj propovijedi služi antitezom o mogućnostima spasenja koje se pokazuju manjkavima, čitavim nizom razvedenih poredbi koje prelaze u metafore, upotpunjavanjem u kojem dijelovi tijela simboliziraju vrste grijeha, ali i toposom neizrecivosti jer opisuje kako će grešnika mučiti "tisuću tisuća grihov."

Smrt je ponovno personificirana, no ovaj put slika je još strašnija: "O ti koji boluješ tvoja je nemoć brez lika... smerte je zgrabila za vlase, tira te i pritiska, i studenom nje rukom prosiplje na tvoja čućenja san mertački..." (usp. isto) Čini se da je ta slika povezana s narodnim predajama u kojima se spominje demonski lik more koja kao zao ženski duh noću muči spavače osjećajem gušenja i nemoći. U nastavku pripovjedač niže makabrične i jezovite prizore s nizom primjera od kojih je prvi onaj o Samuelovu osinu³² tj. sjeni koja izlazi iz groba kako bi Šaulu prenijela smrtnu osudu. Šaulova reakcija primjer je opisa uzvišene jeze u književnosti: "Saul na taki glas vas se strese, ledeni strah podje mu do mozga, pamet mu terta simo tamo, noge mu derću, snaga mu pomanka na po mertav na zemlju pada. Ovaki i još veći strah okruži će grišnika onda kada bude čuti da mu je smert blizu." (usp. isto) Jeza se u književnosti i psihologiji definira kao ono zastrašujuće koje potječe iz nečega poznatoga i odavno bliskoga što izaziva strah, grozu i užas koji se mogu psihički i fizički manifestirati.³³ Šaulova fizička reakcija povezana je sa strahom od smrti koja je čovjeku oduvijek predstavljala veliku nepozanicu. Dalje slijedi fantastičan prizor u kojem se grešniku pred smrt prividaju grijesi koji mu se vrte oko smrtno postelje kako bi ga mučili. Grešnik se obraća prikazama i đavlima koji ga okružuju te ih moli za još vremena, ali bez uspjeha. Propovjednik detaljno opisuje izgled umirućeg grešnika: "... njegove su oči zableznute i pomerćane, ubliđuje mu čelo rastapa se u znoj studeni, u mertašku slabost spuštaju mu se ruke, persi mu se tresu, skonćano lisce, usnice izgorene,

---

³¹ U dijalogu grešnik prvo moli grijeha i vragove koji ga okružuju da mu daju još vremena, a onda razgovara s propovjednikom koji preuzima ulogu Božjeg namjesnika: "Grišnik mi odgovara. Tkoji si ti ikada? Jasam tumaćitelj Božijega... ja sam namisnik Privisokoga... grišnik odgovara; Namisnik, kakvi ikada Namisnik!" (usp. isto) Radi se o primjeru vrlo živog dijaloga u kojem propovjednik daje grešniku priliku da prenese slušateljima poruku.

³² Figura osina tj. sjene koja dolazi iz zagrobnog života ili podzemlja stalno je mjesto hrvatske barokne književnosti, a činjenica da Baldić koristi upravo oblik riječi *osin* dokazuje da je autor bio pod utjecajem baroknog propovjedništva.

³³ Usp. Sigmund Freud, *Pojam jeze u književnosti i psihologiji*, Scarabeus-naklada, Zagreb, 2010., 8-11.

pomodreni zubi, tepavi jezik, usta puna gadljive pine, očiti bilig podaju mi da je na sverhu njegovi dnevi.” (usp. isto) Taj prizor vodi prema zaključku u kojem pripovjedač poentira tako što priznaje da su zastrašujući prizori opomena njegovim slušateljima među kojima ima grešnika. Argumentaciju nastavlja navodeći kako se treba što prije pokajati jer će pred samu smrt za takav čin biti prekasno.

2.3. *Pakal, purgatori, raj*

Na početku propovijedi *Pakal* stoji citat iz *Ponovljenog zakona* (usp. Pnz 31, 17) o gnjevnom Bogu koji će sakriti svoje lice čime se ulazi u glavnu ideju propovijedi prema kojoj će najveća kazna grešnicima u paklu biti nemogućnost gledanja Boga. Baldić se na samom početku služi retoričkom figurom ispuštanja jer kaže kako neće govoriti o onima koji ne vjeruju u postojanje pakla. Nakon toga slijedi opis *locus horridus*: “Pakal je misto neusterpljivog smrada, nedočuvene bolesti, brez reda i dobra ufanja, vatreno misto, misto od koga se vele jako ima svak plašiti; zemlja bolestih, nevolje, mra-ka, vihara, magle, prokletva, smerti.” (usp. Baldić, *Pakal*) Prema već spomenutoj Loyolinoj zamisli o matematičkoj preciznosti u opisima pakla, Baldić ga opisuje kao krug oko kojeg se vrte grešnici koji: “Viju, kriču, privijuse, skriplju zubima i jedan prama drugomu zalice...” (usp. isto) Iako Baldić nije detaljan poput Dantea u popisu grešnika, ipak daje kratki katalog u kojem se nabrajaju grijesi raspuštenog mladića, nepoštenog trgovca, kamatnika, nevjernika i ohole žene.³⁴ Govoreći o kaznama koje će ih zadesiti, služi se figurom toposa neizrecivosti: “Jerbo sve rečene pedipse nisu drugo nego jedna kaplja seržbe Božie.” (usp. isto) Posebno je dojmljiv opis paklene vatre koja pali grešnike:

“Ova vatra prodire kožu, žile gustere i sve kolike žilice, razum, pamet i otinje jadnoga osudjena, i ognjevitoj ovoj pućini rinut i pririnit penjese i pada, ulazi i sterma prikoglave u dno obara, verti se i pliva po vatri... vatra posiduje kerv i žari serce, prolazi kroz mozak i gori na način goruće peći; evo kakvu sverhu imadu krivi puti grišnika.” (usp. Baldić, isto)

³⁴ Katalog grešnika i njihovih grijeha Baldić donosi i u propovijedi *Raj* u kojoj spominje razuzdanog mladića, nestidnu kćer, bezobraznu ženu, nesretne zaručnike, svjetovne mudrace i tvrde bogataše za koje kaže: “Niki idju za častju svitovnom i cerkvenom, niki za dobitkom tergovackim, niki želu prosjati na učiteljskoj stolici, niki se veličaju i oružjem, niki se kaljaju u putene naslade, niki gaju polepnu želju za lakomosti” (usp. Baldić, *Raj*)

Sugestivan opis trebao bi prestrašiti slušatelja i natjerati ga na razmišljanje o paklu kao mjestu koje nije apstrakcija. Propovjednik umeće metanarativni komentar tvrdeći “da Pakal nebi plašilo skojim su te plašili Redovnici koji su te vazda svitovali” (usp. isto) kojim svraća pozornost na ulogu propovjednika. Isto tvrdi i u zaključku napominjući kako čovjek često, unatoč upozorenjima redovnika, upada u grijeh pa zato mora moliti Isusa da mu pomogne kako bi odagnao grijeh od sebe. Citiranjem Biblije, Ivana Kasijana, Augustina i Jeronima Baldić se služi kako bi svoju ideju o paklu potvrdio uz pomoć priznatih autoriteta.

Propovijed *Purgatori* započinje prozivanjem protestanata koji ne vjeruju u postojanje čistilišta, iako su ga crkveni oci poput Augustina, Zlatoustog i Jeronima potvrdili. Propovjednik u uvodu tvrdi kako postoje tri vrste ljudi; prvi su oni koji su pravedni, drugi su bezbožni, a treći čine manje pogreške zbog koji nakon smrti dospijevaju u čistilište. U opisivanju čistilišta koje također ima vatru, Baldić se služi citiranjem Tome Akvinskog i Augustina, figurom toposa neizrecivosti, egzemplima o Davidu, Adamu i Evi te Josipu, empfazom ili zanosom u opisu leta duša iz čistilišta u raj. U analizi posebno do izražaja dolazi to što je čistilište opisano strašnije od samog pakla:

“U ovim mračnim pećinam ljujase vatreno more Božiiim duhom ražeženo, koji Bog sideći na plamenitomu pristolju strahovite pravde medju trostrukim sivanjem bliske u liscu vas raserdjen, u rukomicanju strahovit, vas uložen očistiti od najmanjeg truna Levine sinove... Po isti način u Purgatoriu vazda gmižu hudesni plameniti gromovi, mučū strahovite germjlatanje, spuštaju se maniti vitri, i leti ognjevito more... Nema ljuskoga blago izgovora za dokazat vam oštrinu oni mukâ. Istinaje da može vruća misal združena snažnim blagoizgovorom prikazat vam čovika u gorućoj peći zatvorena gdi žive posrid gorućega plamena po hotinju Božiemu na taj način izgorena da njegovo tilo drugo ne pokažuje nego erpu žerave...” (usp. Baldić, *Purgatori*)

Baldić poziva sinove da mole za očeve, kćeri za majke, djecu za roditelje i obrnuto te objašnjava kako duše u čistilištu ovise o molitvama, dok one u paklu ne može ništa spasiti. Potresnu priču o Josipu kojeg su braća prodala u ropstvo, Baldić ugrađuje u tekst kako bi stanje duša u čistilištu učinio opipljivim. Kao i u svim ostalim propovijedima, Baldić navodi kako se ljudi vode za svjetovnim dobrima i to posebno žene “resući se zlatnim ovraticami, bisernim prstenima i trostrukim rećinama” (usp. isto) Može se reći da je to opis unutar opisa u kojem do izražaja dolazi duh i običaji vremena koje je propovjednik uspio sačuvati, iako mu to nije bio glavni cilj. Metafore

o Božjoj osudi i vatri u čistilištu, alegorija o grešnicima koji su kao lađa u oluji čistilišta, simboli, premetanja riječi i antiteze dokaz su da je Baldić izuzetno pazio na uporabu stilskih izražajnih sredstava koja njegov tekst čine dinamičnim.

Među opisima u propovijedi o čistilištu za književnost je posebno zanimljiv fantastični prizor o "srditom osinu" koji izlazi iz grobnice kako bi plašio "nemili puk." Izrazitom sugestivnošću propovjednik slušatelje pokušava upozoriti kako su "one prikaze koje vas od polja do kuće a od kuće do polja pratu onosu duše vaše rodbine..." (usp. isto) Vrlo je neobično što propovjednik govori o duhovima kao o sasvim uobičajenim pojavama, iako to čini kako bi slušatelje uvjerio da su to duše pokojnika kojima trebaju molitve. Fantastičan prizor nastavlja se antitezom o tome kako se od takvih nadnaravnih pojava nemoguće sakriti: "Oćete li se sakriti u duboke i tminaste pećine? Ali izoni tminasti pećinâ izkaću plamenite iskre. Može biti da ćete se sakriti u kerševite dubrave? Ali kerš i dubrave odjekuju tužljivim glasom nevoljni dušâ. Svaki kraj skorutnim zvukom odgovara na tužbe njihove..." (usp. isto) Nakon toga Baldić poentira upotrebom analogije: Bog će prema nama biti milosrdan onoliko koliko smo mi milosrdni prema pokojnicima. Tim je zaključkom fantastičan prizor dobio logičko objašnjenje.

U uvodu propovijedi *Raj* Baldić upozorava kako se zemaljske radosti prekidaju smrću koja često uzima nevine koji će biti nagrađeni blaženstvom u raju. U objašnjenju teme propovjednik se opet služi razvedenim metaforama, retoričkim pitanjima, poredbama koje se temelje na kontrastu te zanosom u kombinaciji s toposom neizrecivosti. Raj je *locus amoenus* koji je u hrvatskoj baroknoj propovijedi opisan kao predivna dubrava što se ponavlja i u Baldićevoj verziji. Opis započinje parafrazirajući Ivanovu Apokalipsu (usp. Otk 2, 1):

"Vidiće svitlost života vikovitog, Sina Privisokoga u komu se uzderžu sva bogastva milosti znanja i mudrosti. Vidiće onoga komu se nepristano klanjaju Andjeli, Arkandjeli, prid kojim stoju ničice prosterti starzi, u jednoj ruci deržeći zlatne kite i blagoglasno čitare tkomu pivaju najnovije pofale. Vidiće Isusa svetca svetacâ nasljednika Božijega, sudca živi i mertvi posve vike živućega, vikovitoga namisnika po naredbi Melkišedekovoj, stojećega izmedjuu sedam zlatni svitanjakâ u desnici deržeći sedan svitli zvizdâ." (usp. Baldić, *Raj*)

Baldić nastavlja tvrdeći kako će onima koji dospiju u raj biti obznanjene sve tajne čime nastoji zadiviti slušatelja kako bi ga pridobio da teži kreposnom životu. Nakon toga slijedi barokni opis raja kao dubrave: "Oh Raju! Grade Sveti, polačo Božia, nebeski Jeruzoli-

me, kraljestvo blaženi, raskošno stanište! Što mogu reći od neizmorni dobarâ skojim su napunjeni posidnici? ... U tebi dubrave uzdižu svoje verhe i stabla rešu se s najgušćim granama, i prosterta šuma skrivim granćicam svuda tud prostira." (usp. isto) Nakon opisa u kojima se propovjednik služi retoričkom figurom zanosa, slijedi uključivanje slušatelja u propovijed postavljanjem retoričkog pitanja: "Recite mi o pridragi, želite li Raj?" (usp. isto) Na taj način slušatelje se potiče na razmišljanje o pitanju misterija raja. Zatim slijedi upozorenje kako se ljudi svojim grešnim ponašanjem često udaljavaju od raja, a propovjednikov cilj bio je podsjetiti ih na to da teže za rajem koji predstavlja čisto savršenstvo. U zaključku propovjednik tvrdi kako čovjek može dobiti vječni život jedino ako prezre sve zemaljsko, čime se savršeno uklapa u kršćanska razmatranja o prolaznosti života.

ZAKLJUČAK

Stilistička analiza odabranih ulomaka Baldićevih propovijedi na temu smrti, smrti grešnika, pakla, čistilišta i raja ukazuje na to da je autor, uz bogat sadržaj, njegovao i razvijen retorički stil u kojem se približio baroknom ornatusu. Svoje propovijedi Baldić redovito otvara citatima crkvenih otaca ili iz Biblije, koji imaju funkciju da autoritarnošću najave glavnu ideju. Citati se javljaju i unutar propovijedi, a najviše ih ima iz Biblije i sv. Augustina čija se slika o svijetu kao kazalištu ponavlja u raznim Baldićevim propovijedima. Propovijedi slijede antički retorički nacrt prema kojem se u uvodu najavljuje glavna tema koja se onda objašnjava uz pomoć raznih postupaka kao što su navođenje primjera (egzempli), analogija, protivljenje i citiranje. Na kraju slijedi osvrt na glavnu ideju, zaključna misao i poticanje slušateljstva čime se ostvaruje glavni cilj propovijedi, a to je usmjeravanje vjernika na promjenu ponašanja. Od retoričkih figura Baldić se najviše služi obraćanjem, retoričkim pitanjem, stupnjevanjem, empfazom i amplifikacijom u kojoj se glavna misao razvija nagomilavanjem i upotpunjavanjem. Propovijedi su mu umjetnički oblikovane jer se koristi stilskim izražajnim sredstvima kao što su metafore temeljene na kontrastu, personifikacije od kojih su najdojmljivije one vezane uz smrt, alegorije, simboli, inverzije, antiteze i gradacije. Za književnost su od posebnog značenja slikoviti fantastični prizori u kojima do izražaja dolazi propovjednikova sugestivnost koja za cilj ima prestrašiti i opomenuti slušatelje. Baldićeve propovijedi predstavljaju riznicu dalmatinskog jezika 19. st. i ističu se originalnošću umjetničkog oblikovanja teksta te bi ih svakako trebalo objaviti.

STYLISTIC PECULIARITIES OF SERMONS WRITTEN
BY DOMINICAN FRIAR FRANO BALDIĆ

Summary

In the first part of the article the author summarizes the most important information on the Dominican Order that founded its first monasteries in Croatia in the 13th C. Frano Baldić, who was a member of the Order, performed his services in the monasteries in Šibenik, Trogir, Čiovo and Split. His legacy has been deposited in Split monastery and it contains approximately 30 sermons. The titles of these sermons are listed in the article. In the main part of the article, the author analyses the selected sermons from literary point of view in order to prove that Baldić, who was a great orator, followed the principles of aesthetically valuable literature in his fantastic and poetic descriptions, though he had no literary aspirations. The analysis points to the fact that these sermons contain numerous figures of speech that are close to the baroque poetics.

Keywords: *sermon literature, rhetoric, Dominicans, Frano Baldić, 19th century*